

บทที่ 6

บทสรุป

วิทยานิพนธ์นี้ได้แสดงให้เห็นแล้วว่า การมองวิถีแห่งจักรวาลกับศีลธรรมเป็นกระบวนการเดียวกันได้ปรากฏในหลุนอี่วู่ก่อน และอาจกล่าวได้ว่าจริยศาสตร์ของขงจื้อเป็น “จักรวาลจริยธรรม” ซึ่งเป็นจริยศาสตร์ที่มองว่าชีวิตที่ดีของปัจเจกบุคคลและสังคมจะต้องสัมพันธ์กับโลกธรรมชาติหรือจักรวาล และวิถีจริยธรรมมี “ที่มา” จากวิถีธรรมชาติ คำว่า “กระบวนการเดียวกัน” ในที่นี้ หมายความว่า ความเป็นจริงหรืออาณาเขตของสิ่งต่างๆ ในโลกมนุษย์ ซึ่งมีโครงสร้างในระดับจุลภาค (microcosm) มีลักษณะที่สะท้อนหรือสอดคล้องในเชิงสุนทรีย์ – จริยธรรมกับความเป็นจริงของวิถีธรรมชาติ ซึ่งเป็นระดับมหภาค (macrocosm) การศึกษาความเป็นกระบวนการเดียวกันของวิถีจักรวาลกับศีลธรรมในหลุนอี่วู่ได้ถูกทะเลยมานาน เพราะมีความเข้าใจว่าในหลุนอี่วู่มิได้มีการกล่าวถึงประเด็นทางจักรวาลวิทยา แต่จากการศึกษาของงานวิจัยนี้ ทำให้เห็นได้ว่าในหลุนอี่วู่มิได้ปรากฏคำสอนเกี่ยวกับการปกครองและจริยธรรมเท่านั้น แต่ยังแฝงประเด็นทางจักรวาลวิทยาไว้ในบทสนทนาที่เอ่ยถึงเทียน (天) และมิ่ง (命) รวมทั้งบทที่กล่าวถึงสิ่งธรรมชาติและบทที่มีนัยต่อการเข้าใจโลกธรรมชาติ การศึกษาวิธีการกล่าวถึงโลกธรรมชาติดังกล่าวไว้ในหลุนอี่วู่ ทำให้เข้าใจทัศนะของขงจื้อที่มีต่อโลกธรรมชาติว่า ขงจื้อมองโลกธรรมชาติในลักษณะที่สอดคล้องกับลักษณะพื้นฐานจักรวาลวิทยาของจีน คือ มีลักษณะของการดำเนินอย่างต่อเนื่อง (continuity) ความเป็นองค์รวม (wholeness) และมีความเป็นพลวัต (dynamics) นอกจากนี้ ขงจื้อยังยอมรับจักรวาลวิทยาเรื่องพลังหยิน-หยาง (陰陽) และต้นกำเนิดจักรวาลแบบเดียวกับสำนักเต๋าด้วย

อย่างไรก็ตาม ขงจื้อมิได้มีทัศนะว่าโลกธรรมชาติดีลักษณะอย่างไรเท่านั้น แต่ได้ให้ความสำคัญโลกธรรมชาติต่อปรัชญาของตน โดยมองว่าวิถีธรรมชาติกับวิถีจริยธรรมเป็นกระบวนการเดียวกัน กล่าวคือ ขงจื้อมองว่าการมีชีวิตที่ดีทั้งในระดับปัจเจกบุคคล และสังคมมิใช่เพียงสร้างสังคมให้มีความกลมกลืนเท่านั้น แต่ชีวิตที่ดีจะต้องสัมพันธ์กับโลกธรรมชาติอย่างกลมกลืนด้วย การสร้างความกลมกลืนนั้นมีใช้การหลีกเลี่ยงสังคมไปอยู่กับสัตว์ป่า หากแต่สามารถสร้างความกลมกลืนได้ผ่านกระบวนการทางวัฒนธรรมและจริยธรรม วิถีธรรมชาติดำเนินหรือเป็นไปอย่างไร มนุษย์ก็ควรกำหนด หรือสร้างกฎเกณฑ์ แบบแผน จาริด และศีลธรรม ให้สะท้อนหรือสอดคล้องในเชิงสุนทรีย์ – จริยธรรมกับความเป็นจริงของวิถีธรรมชาตินั้น ในทัศนะของขงจื้อเทียนหรือวิถีธรรมชาติจึงเป็นที่มาของวิถีจริยธรรม แต่เป็นที่มาในลักษณะที่ต้องผ่านการตีความของปราชญ์หรือจวินจื่อ (君子) และกระบวนการทางวัฒนธรรมของมนุษย์ในประวัติศาสตร์

การที่ขงจื๊อมองวิถีธรรมชาติกับวิถีจริยธรรมเป็นกระบวนการเดียวกันดังกล่าว จึงทำให้การเข้าใจมโนทัศน์หลักในจริยศาสตร์ขงจื๊ออย่างเหริน (仁) หลี่ (禮) และอี้ (義) สามารถสร้างความเข้าใจบนกรอบความคิดใหม่ได้ว่า จริยศาสตร์ของขงจื๊อเป็นจักรวาลจริยธรรม กล่าวคือ การที่ขงจื๊อมองโลกธรรมชาติในลักษณะสอดคล้องกับลักษณะพื้นฐานจักรวาลวิทยาของจีน กับยอมรับจักรวาลวิทยาเรื่องหยิน-หยาง และต้นกำเนิดจักรวาลเหมือนสำนักเต๋า ขงจื๊อได้แสดงความเข้าใจในความเป็นจริงดังกล่าวผ่าน เหริน หลี่ และอี้ และได้สร้างกระบวนการจริยธรรมจากฐานทางจักรวาลวิทยาดังกล่าวด้วย ดังจะเห็นได้จากเมื่อขงจื๊อนำจักรวาลวิทยาเรื่องหยิน-หยาง มาอธิบายในบริบทจริยธรรมและสังคมการเมือง เช่น นำมาอธิบายลักษณะของวิญญูชนว่าต้องมีปัญญาความรู้ ควบคู่กับการมีมนุษยธรรม ขงจื๊อจะเน้นสร้างความสมดุลของภาวะคู่ขนานในแง่ของการคงลักษณะทั้งคู่ไว้โดยให้เกิดการส่งเสริมกันและกันจนเกิดการสร้างสรรค์ หรือทำดีและวิธีการของเหริน ซึ่งมีลักษณะอ่อนนุ่ม โอนอ่อน อ่อนโยน อاطر ระวังไหว และไม่ใช้กำลังหรือความรุนแรงบังคับ ก็มาจากการใช้พลังสร้างสรรค์ของไท้อีหรือดาวเหนือ ซึ่งเป็นพลังเชิงอ่อนเป็นแบบอย่างในการกำหนดท่าทีของเหริน เพื่อให้พลังคุณธรรมของผู้ปกครองมีลักษณะของการสร้างสรรค์ที่สามารถขับเคลื่อนผู้คนให้ดำเนินไปเองโดยไม่ต้องใช้กำลังบังคับ เหมือนพลังสร้างสรรค์ของไท้อี (大一)

ส่วนหลี่ก็เช่นกัน หัวใจหลักของหลี่คือเหอ (和) หรือความกลมกลืน เหอคือการทำให้แต่ละภาคส่วนยังคงลักษณะเฉพาะของตนได้อย่างไม่กลืนหายไปกับส่วนอื่นๆ ทั้งหมด ภาพความสัมพันธ์ของเหอจึงไม่ใช่การทำให้เหมือนกัน แต่คือการประสานโดยดำรงความแตกต่างไว้ได้อย่างสมดุล บทอุปมาอุปไมยของการสอดคล้องประสานของคนดีและความกลมกล่อมของอาหารเป็นอุปมาอุปไมยที่แสดงภาพความสัมพันธ์ของเหอได้เป็นอย่างดี หลี่เป็นมโนทัศน์ที่สะท้อนการมองสรรพสิ่งแบบองค์รวม โดยขงจื๊อเน้นสร้างเหอจากภาคส่วนย่อยที่สุดก่อน ตั้งแต่ปัจเจกบุคคล ครอบครัว ชุมชน รัฐ โลก ไปจนถึงธรรมชาติหรือจักรวาล อีกทั้งหลี่ยังสะท้อนกระบวนการสร้างสรรค์ และความเป็นพลวัตด้วย หลี่เป็นกระบวนการสำคัญในการสร้างเหอ หลี่มิใช่การประดิษฐ์สร้างของมนุษย์ล้วนๆ เท่านั้น แต่อิงอยู่กับความเป็นจริงของโลกธรรมชาติด้วย

ขงจื๊อได้นำจักรวาลวิทยาเรื่องเวลาและความเปลี่ยนแปลงมาเป็นแนวทางในการกำหนดบทบาทและความสำคัญของอี้ อี้จึงมิใช่มีความหมายว่าเป็นความถูกต้อง ความชอบธรรม และความเที่ยงธรรมเท่านั้น แต่รวมถึงความเหมาะสมกับกาลด้วย ผู้ที่มีอี้จึงเป็นผู้ที่กระทำในสิ่งที่ถูกกาลละเสมอ หมายความว่า เป็นผู้ที่สร้างความสัมพันธ์ที่เหมาะสมระหว่างมนุษย์กับกระแสความเปลี่ยนแปลงในแต่ละระดับ ทั้งในแง่การเปลี่ยนแปลงของปัจเจกบุคคล สังคม และโลก เพื่อมิให้เป็นการฝืนความเปลี่ยนแปลง หรือตามการเปลี่ยนแปลงนั้นมากเกินไป การพิจารณาความถูกต้องเหมาะสม จึงต้องพิจารณาในแง่ความเหมาะสมของระยะเวลา และความเปลี่ยนแปลงด้วย

ถึงแม้ขงจื้อจะเป็นผู้ริเริ่มการมองวิถีแห่งจักรวาลกับศีลธรรมเป็นกระบวนการเดียวกัน และสร้างจักรวาลจริยธรรมจากโลกทัศน์ดังกล่าว แต่ขงจื้อมิได้สร้างจักรวาลจริยธรรมของตน อย่างเป็นระบบที่สมบูรณ์ เพราะขงจื้อมิได้อธิบายอย่างชัดเจนว่ามนุษย์จะรู้วิถีแห่งเทียนได้อย่างไร อีกทั้งขงจื้อยังจำกัดการเชื่อมโยงเทียนในฐานะเป็นที่มาของวิถีจริยธรรมไว้เฉพาะจวินจื่อและปราชญ์เท่านั้น นอกจากนี้ การที่ขงจื้อมองว่าเทียนคือวิถีธรรมชาติ อีกทั้งยังให้ความสำคัญกับการสร้างความสัมพันธ์อย่างกลมกลืนระหว่างมนุษย์กับเทียน ดังนั้น เทียนย่อมเกี่ยวข้องกับที่มาของมนุษย์ในแง่เป็นคำอธิบายถึงธรรมชาติของมนุษย์ด้วย การที่กระบวนการทางจริยธรรมจะต้องสร้างความกลมกลืนกับเทียน ทำให้เกิดคำถามสำคัญตามมาว่า มนุษย์ควรเข้าใจเทียนที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติของมนุษย์อย่างไร มนุษย์ควรจะทำอย่างไรหรือไม่กับธรรมชาติของตน การสร้างความกลมกลืนกับเทียนรวมถึงการสร้างความกลมกลืนกับวิถีธรรมชาติที่เป็นธรรมชาติของมนุษย์หรือไม่ ถ้าการสร้างความกลมกลืนกับวิถีธรรมชาติรวมถึงธรรมชาติของมนุษย์ด้วย ธรรมชาติของมนุษย์นั้นเป็นอย่างไร และสัมพันธ์อย่างไรกับการมีจริยธรรม จะเห็นได้ว่าขงจื้อกล่าวถึงเทียนในแง่ของวิถีธรรมชาติที่เป็นโลกภายนอกโดยรวมเท่านั้น แต่มิได้อธิบายประเด็นธรรมชาติของมนุษย์ไว้ อย่างชัดเจน ซึ่งในภายหลังมีสำนักแนวคิดต่างๆ ได้เสนอทฤษฎีเหรินซิง (人性) หรือธรรมชาติของมนุษย์อย่างชัดเจน และมีข้ออ้างด้วยว่าเทียนเป็นที่มาของธรรมชาติของมนุษย์ เช่น พวกหยังจูมองว่าการปกป้องและบำรุงดูแลร่างกาย เป็นการรักษาซิงของมนุษย์ ซึ่งเทียนมอบให้ การมีชีวิตที่ดีจึงต้องดูแลสุขภาพ และตอบสนองความสุขทางผัสสะ หรือเก้าจื่อมองว่าซิงคือสิ่งที่มีมาพร้อมตั้งแต่เกิด และซิงของมนุษย์นั้นไม่มีดีและไม่ดี หรือบางทัศนะมองว่า ซิงอาจทำให้ดีก็ได้ อาจทำให้ไม่ดีก็ได้ หรือไม่ก็มองว่า ซิงที่ดีก็มี ซิงที่ไม่ดีก็มี เป็นต้น ทำให้ประเด็นความสัมพันธ์ระหว่างธรรมชาติมนุษย์กับการมีจริยธรรมจำเป็นต้องได้รับการอธิบาย และมีนัยสำคัญต่อการมองวิถีธรรมชาติกับศีลธรรมเป็นกระบวนการเดียวกัน

เมิ่งจื่อซึ่งเป็นนักปรัชญาที่สำคัญอีกคนในสำนักขงจื้อและได้ชื่อว่าเป็นผู้ที่ขยายและอธิบายปรัชญาของขงจื้อให้มีความชัดเจนมากขึ้น ตระหนักถึงปัญหาดังกล่าว ได้พัฒนาทัศนะเรื่องซิงของมนุษย์นั้นดี เพื่อแก้ปัญหาคือความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับเทียน และได้แย้งสำนักคิดอื่นเพื่อปกป้องปรัชญาสำนักขงจื้อ โดยส่วนใหญ่แล้วที่ผ่านมามักเข้าใจว่าเมิ่งจื่อเป็นคนแรกที่พัฒนาทฤษฎีเหรินซิงเพื่อสร้างฐานทางอภิปรัชญาให้กับปรัชญาสำนักขงจื้อ แต่จากการศึกษาในวิทยานิพนธ์นี้ ทำให้เราต้องเข้าใจใหม่ว่า เมิ่งจื่อสร้างฐานทางอภิปรัชญาดังกล่าวโดยคงทำที่ที่ว่าวิถีแห่งจักรวาลกับศีลธรรมเป็นกระบวนการเดียวกันต่อจากขงจื่อ และได้พัฒนาปรัชญาขงจื่อจากฐานดังกล่าว จนกลายเป็นจักรวาลจริยธรรมอย่างเป็นระบบต่อไป ดังจะเห็นได้จากเมิ่งจื่อพัฒนาประเด็นเรื่องจื่อจะต้องเป็นการกระทำจากจิต/ใจภายใน เรื่องการปฏิบัติจริยธรรมคือการสร้างสมดุลระหว่างชี่ (氣) กับจิต/ใจ รวมทั้งเรื่องการขยายอารมณ์ความรู้สึกและการปฏิบัติศีลธรรม เป็นกระบวนการที่สำคัญในการพัฒนาและขัดเกลาจริยธรรม

เมิ่งจื้อยังคงมองว่า *เทียน* เป็นที่มาของวิถีจริยธรรมเช่นเดียวกับขงจื้อ แต่สิ่งที่เมิ่งจื้อพัฒนาต่อไปมีสองประการคือ ประการแรก เมิ่งจื้อเพิ่มบทบาทของ *เทียน* ในการเป็นที่มาของวิถีจริยธรรมจากเดิมที่ขงจื้อได้เสนอไว้ว่า *เทียน* เป็นที่มาของวิถีจริยธรรมในแง่เป็นแบบอย่างหรือแนวทางให้ปราชญ์และจวินจื้อกำหนดหรือสร้างกฎเกณฑ์ แบบแผน จาริด และศีลธรรม ให้สะท้อนหรือสอดคล้องในเชิงสุนทรีย์ – จริยธรรมกับความเป็นจริงของวิถีธรรมชาติเท่านั้น แต่เมิ่งจื้อได้ขยายว่า *เทียน* เป็นที่มาของวิถีจริยธรรมในแง่ที่ว่า *เทียน* กำหนดวิถีจริยธรรมผ่านซึ่งของมนุษย์ การเข้าใจซึ่งของมนุษย์เป็นอย่างไร จึงเป็นการเข้าใจวิถีจริยธรรมและความเป็นจริงของ *เทียน* ด้วย เพราะหลักจริยธรรมของมนุษย์ ก็คือหลักการของ *เทียน* *เทียน* ในทัศนะของเมิ่งจื้อ จึงมิใช่จักรวาลหรือโลกธรรมชาติ ที่เป็นแบบอย่างและแนวทางให้มนุษย์กำหนดสร้างแบบแผนทางศีลธรรมเท่านั้น แต่เป็นจักรวาลเชิงศีลธรรมโดยตัวมันเอง ด้วยเหตุนี้ ปัญหาที่ว่า จะรู้ความเป็นจริงของ *เทียน* ได้อย่างไร และการจำกัดความรู้ดังกล่าวไว้เฉพาะปราชญ์และจวินจื้อ จึงหมดไป เพราะเมิ่งจื้อได้อธิบายวิธีการรู้วิถีแห่ง *เทียน* และทำให้มนุษย์ทุกคนสามารถเข้าใจความเป็นจริงนี้ได้ มิได้จำกัดความสามารถไว้เฉพาะจวินจื้อและปราชญ์เท่านั้น

ประการที่สอง เมิ่งจื้อสร้างทัศนะเรื่อง *เหรินซิง* เพื่อขยายท่าทีการมองวิถีธรรมชาติกับวิถีจริยธรรมเป็นกระบวนการเดียวกันจากขงจื้อ คำว่า “*เหรินซิง*” อาจเข้าใจความหมายได้สองความหมาย คือ 1) ซึ่งเป็นลักษณะที่ตายตัวและเป็นแนวโน้มนำตามธรรมชาติที่ “ได้รับ” มาตั้งแต่กำเนิดจาก *เทียน* ซึ่งกำหนดทิศทางและภาวะแฝงของกระบวนการเติบโตของมนุษย์ การเข้าใจซึ่งเช่นนี้คือการมองแบบสารัตถนิยมหรือเชิงชีววิทยา 2) ซึ่งเป็นมโนทัศน์เชิงผลสำเร็จที่มีใจ “ได้รับ” จาก *เทียน* หากแต่มาจากการสร้างความเป็นมนุษย์จากตัวเองในบริบทประวัติศาสตร์ สังคม วัฒนธรรมที่เฉพาะเจาะจง ซึ่งเป็นกระบวนการสร้างและกลายเป็นมนุษย์ มิใช่เป็นมนุษย์เพราะเป็นสมาชิกในกลุ่มหรือประเภท ผู้วิจัยได้เสนอไว้แล้วว่า เราควรมอง *เหรินซิง* อย่างไม่แบ่งแยกว่าเป็นมโนทัศน์เชิงชีววิทยา หรือมโนทัศน์เชิงผลสำเร็จทางวัฒนธรรม การใช้คำนี้ของเมิ่งจื้อน่าจะแฝงนัยการไม่แบ่งแยกดังกล่าว สิ่งที่มีมนุษย์เหมือนกัน คือ เชื้อหน่อในจิต/ใจที่มีแนวโน้มนำทางศีลธรรมตามธรรมชาติอยู่ก่อน แต่แนวโน้มนำทางศีลธรรมนั้น จะไม่อาจเกิดขึ้นหรือเป็นจริงได้ ถ้าไม่ผ่านกระบวนการทางสังคมหรือครอบครัวยุคเป็นรากฐานด้วย เมิ่งจื้อน่าจะมีความคิดคือว่า ไม่มีมนุษย์คนใดเกิดมาไม่มีครอบครัวหรือผู้เลี้ยงดู ดังนั้น แนวโน้มนำทางศีลธรรมในจิต/ใจ จึงมีอาจแบ่งแยกได้เด็ดขาดว่ามาจากธรรมชาติหรือกระบวนการทางสังคม การที่แบ่งแยกแนวโน้มนำมาจากธรรมชาติออกจากกระบวนการทางสังคมไม่ได้ จึงเป็นการมองวิถีธรรมชาติกับวิถีจริยธรรมเป็นกระบวนการเดียวกัน เพราะถึงแม้ *เทียน* จะกำหนดวิถีจริยธรรมผ่านธรรมชาติ/แนวโน้มนำของมนุษย์ แต่วิถีจริยธรรมนั้นเป็นเพียงเชื้อหน่อที่เป็นแนวโน้มนำทางศีลธรรมเท่านั้น เมิ่งจื้อยังคงเห็นว่าศีลธรรมจะเกิดขึ้นได้ต้องอาศัยกระบวนการทางสังคมและวัฒนธรรมควบคู่ด้วย ในแง่รากฐานความสัมพันธ์ในครอบครัวเป็นทั้งกระบวนการที่ร่วมสร้าง และกระตุ้นให้เชื้อหน่อทางศีลธรรมทั้งสิ้นที่มีอยู่ก่อน

ตามธรรมชาตินั้น เกิดขึ้นและเป็นจริงได้ หากพัฒนาและขัดเกลาด้วยกระบวนการทางสังคม และวัฒนธรรมอย่างต่อเนื่อง แนวโน้มนั้นจะกลายเป็นคุณธรรมที่สมบูรณ์ต่อไป กล่าวอีกอย่างคือ เมื่งจื่อเพิ่มบทบาทของธรรมชาติในการเป็นรากฐานให้กับวิถีจริยธรรมก็จริง แต่เมื่งจื่อก็ยังเห็นเหมือนขงจื่อว่า การอยู่ในเครือข่ายและการสร้างความสัมพันธ์ ยังเป็นวิถีมุขยี่ที่เป็นส่วนหนึ่งของวิถีจริยธรรม ทศนะเรื่องเหรินซ่งของเมื่งจื่อ จึงมิได้ทำให้มนุษย์กลมกลืนกับเทียนตั้งแต่เกิดหรือโดยไม่ต้องทำอะไร แต่มนุษย์จะต้องสร้างความกลมกลืนกับเทียน ผ่านการพัฒนาและขัดเกลา เชื้อหน่อทางศีลธรรมในจิต/ใจด้วย ทำที่ที่ว่ามนุษย์จะต้องกลมกลืนกับสรรพสิ่งผ่านการปฏิบัติจริยธรรมดังกล่าว จึงเป็นทำที่ที่เมื่งจื่อรับมาจากขงจื่ออย่างชัดเจน

ผลของการศึกษาวิจัยในวิทยานิพนธ์นี้ ได้ทำให้เกิดความเข้าใจใหม่ต่อปรัชญาของขงจื่อ และความสัมพันธ์ทางเนื้อหาปรัชญาระหว่างหลุนอี่วกับเมื่งจื่อ ซึ่งมีประเด็นที่น่าศึกษาวิจัยต่อไป 3 ประการ

ประการแรก การที่ขงจื่อมองวิถีแห่งจักรวาลกับศีลธรรมเป็นกระบวนการเดียวกัน ทำให้การศึกษาริศาสตร์ของขงจื่อต่อไปในบางประเด็น จำเป็นต้องพิจารณาความเชื่อมโยงกับจักรวาลวิทยา รวมทั้งมิติที่เกี่ยวข้องกับการสร้างความกลมกลืนระหว่างมนุษย์กับโลกธรรมชาติด้วย แม้ว่างานวิจัยนี้จะได้ทำการศึกษาริศาสตร์ของขงจื่อบนกรอบความเข้าใจว่าเป็นจักรวาลจริยธรรมแล้ว แต่ก็เป็นการศึกษาเพื่อให้เห็นภาพรวมว่า ขงจื่อสร้างกระบวนการจริยธรรมบนฐานทางจักรวาลวิทยาอย่างไร การสร้างความเข้าใจมโนทัศน์และประเด็นอื่นๆ ในจริยศาสตร์ขงจื่อ ที่นอกเหนือจากเหริน หลี่ และอี่ โดยใช้กรอบของการเป็นจักรวาลจริยธรรม จึงยังเป็นเนื้อหาที่สามารถพิจารณาได้ต่อไป เช่น ประเด็นเรื่องที่มาของความกตัญญู (孝 เชี่ยว) และบทบาทของความกตัญญูในปรัชญาขงจื่อ ถึงแม้ขงจื่อจะมองความกตัญญูเป็นคุณธรรมเฉพาะของการปฏิบัติเหรินในคู่ความสัมพันธ์ระหว่างบิดามารดาและบุตร และเป็นจุดเริ่มต้นของการเรียนรู้การสร้างความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์อย่างอาทร แต่ความกตัญญูมิได้เป็นจุดเริ่มต้นของการปฏิบัติเหรินเท่านั้น หากแต่เป็นคุณธรรมที่ต้องยึดถือปฏิบัติไปตลอดชีวิต แม้ว่าจะเกิดความขัดแย้งระหว่างพันธุหน้าที่ในครอบครัวกับชุมชน ก็จะต้องรักษาความสัมพันธ์ในครอบครัวไว้เป็นเบื้องต้น นอกจากนี้ การแสดงความกตัญญูมิใช่การปรนนิบัติดูแลเฉพาะกับบิดามารดาของตนเมื่อยังมีชีวิตอยู่เท่านั้น หากแต่ยังรวมการปฏิบัติต่อบรรพชนที่ล่วงลับไปแล้ว หากเราเข้าใจเพียงว่าเหตุผลที่ขงจื่อให้ความสำคัญกับความกตัญญู เป็นเพราะความกตัญญูเป็นจุดเริ่มต้นของการปฏิบัติคิมมุขยี่ธรรม เพื่อเรียนรู้ความอาทรจากความสัมพันธ์ที่สนิทซึ่ง การอธิบายเช่นนี้ ข่อมไม่ครบถ้วน และยังไม่อาจทำให้เข้าใจได้ว่าเพราะเหตุใดความกตัญญูจึงรวมถึงบุคคลอื่นๆ ในตระกูล ซึ่งคนรุ่นก่อนหน้ามิได้สัมพันธ์สนิทซึ่งกับเรา การเชื่อมโยงเชี่ยวกับจักรวาลวิทยาและมิติที่เกี่ยวข้องกับการสร้างความกลมกลืนระหว่างมนุษย์กับสรรพสิ่ง ทำให้เข้าใจได้ว่า ความกตัญญูเกี่ยวข้องกับการสร้างความต่อเนื่องของจารีต ภูมิปัญญาความรู้ ที่สั่งสมจากอดีต รวมทั้งการไม่แบ่งแยกอย่างเด็ดขาดระหว่างพื้นที่ของคน

คาบกับคนเป็น บุตรที่เมื่อบิดามารดาเสียชีวิต แต่ยังไม่เบี่ยงเบนจากวิถีของบิดาแม้ว่าจะผ่านไปสามปีแล้วก็ได้เป็นบุตรกตัญญู และการทำตามจารีต เช่น การนำอาหารและเครื่องเช่น ไหว้บูชาบรรพชน ก็เพราะที่มาของการปฏิบัติเชียวเช่นนี้ อยู่บนฐานทางจักรวาลวิทยาเรื่องความต่อเนื่องและการสร้างกลมกลืนระหว่างมนุษย์กับสรรพสิ่ง เป็นต้น

ประการที่สอง การที่ปรัชญาสำนักขงจื๊อมองวิถีจักรวาลกับศีลธรรมเป็นกระบวนการเดียวกัน และให้ความสำคัญกับโลกธรรมชาติทั้งในระดับอภิปรัชญา ญาณวิทยา และจริยศาสตร์ เป็นโลกทัศน์ที่สามารถเป็นทางเลือกหนึ่งในการพัฒนาไปสู่การเป็นจริยศาสตร์สิ่งแวดล้อมได้ เพราะในปัจจุบันนักจริยศาสตร์สภาวะแวดล้อมพยายามหาโลกทัศน์และวิธีการมองความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับโลกธรรมชาติในรูปแบบอื่น นอกเหนือจากทฤษฎีจริยศาสตร์สภาวะแวดล้อมที่ยึด “คุณค่าในตัวเอง” เป็นฐาน เนื่องจากวิธีการขยายเกณฑ์คุณค่าทางศีลธรรมของทฤษฎีจริยศาสตร์ตามขนบอย่างเช่น ประโยชน์นิยม หรือหน้าที่นิยม ไปสู่สิ่งที่มีไข่มนุษย์* ประสบปัญหาการไม่หลุดพ้นจากท่าทีมนุษย์เป็นศูนย์กลาง และปัญหาความขัดแย้งระหว่างคุณค่าของปัจเจกบุคคล และความเป็นองค์รวมของระบบนิเวศน์ โดยทั่วไปท่าทีการยึดมนุษย์เป็นศูนย์กลางเป็นท่าทีที่จริยศาสตร์สภาวะแวดล้อมหลีกเลี่ยง เพราะการยึดมนุษย์เป็นศูนย์กลางคือการมองว่าตัวมนุษย์เท่านั้นที่มีคุณค่าในตัวเองสูงสุด ในขณะที่สิ่งอื่น ไม่มีหรือมีคุณค่ารองลงไปเป็นเครื่องมือของมนุษย์ ดังนั้น มนุษย์จะตัดสินใจและปฏิบัติกับสิ่งที่มีไข่มนุษย์อย่างไรก็ได้ แต่การที่ปรัชญาสำนักขงจื๊อให้ความสำคัญและเริ่มต้นจากวิถีของมนุษย์ที่สัมพันธ์สอดคล้องกับวิถีแห่งจักรวาลหรือโลกธรรมชาติด้วย (anthropocosmic) และเป้าหมายหลักคือการสร้างเหอในทุกระดับภาคส่วน ปรัชญาขงจื๊อจึงเป็นแหล่งความคิด ที่ให้ความเข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติที่น่าสนใจยิ่ง อย่างไรก็ตาม การพิจารณาเชื่อมโยงปรัชญาขงจื๊อกับการเป็นจริยศาสตร์สิ่งแวดล้อม มักพิจารณาจากคัมภีร์อื่นในสำนักขงจื๊อและมองข้ามหลุนอี่ว ผลจากการศึกษาในวิทยานิพนธ์นี้ น่าจะแสดงให้เห็นได้ว่า เนื้อหาในหลุนอี่วมีการกล่าวถึงโลกธรรมชาติ และความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ ที่สามารถนำไปประยุกต์ใช้กับปัญหาสิ่งแวดล้อม หรือนำไปพัฒนาเป็นจริยศาสตร์สิ่งแวดล้อมต่อไปได้

---

* วิธีการขยายเกณฑ์คุณค่าทางศีลธรรมคือ การขยายขอบเขตเกณฑ์ที่ใช้วัดว่าสิ่งใดมีคุณค่าในตัวเอง เพื่อยืนยันสถานะทางศีลธรรม (moral standing) ของสิ่งนั้นที่เรามีข้อผูกมัดทางศีลธรรมที่จะต้องเคารพ เช่น ใช้เกณฑ์ความรู้สึกเจ็บปวด (sentience) หรือ ความมีเหตุผล (rational) เป็นต้น ดังนั้น หากสัตว์มีความรู้สึกเจ็บปวด เราก็ต้องปฏิบัติต่อสัตว์อย่างมีศีลธรรมเหมือนกับที่ปฏิบัติต่อมนุษย์เช่นเดียวกัน ทฤษฎีที่ใช้วิธีการนี้ เช่น Sentientism มองว่าสิ่งที่สามารถรู้สึกเจ็บปวดหรือมีความสุขได้ ย่อมมีคุณค่าในตัวเอง หรือ Biocentrism มองว่าสิ่งที่มีชีวิตทุกชีวิตมีคุณค่าในตัวเอง ทั้งนี้ไม่จำเป็นว่าสิ่งมีชีวิตนั้นจะต้องมีความรู้สึกเจ็บปวดได้หรือไม่ก็ตาม และ Ecocentrism ที่มองว่าโลกชีวะทั้งระบบมีค่าในตัวเอง เป็นต้น

ประการที่สาม นอกจากเม็งจื่อแล้ว สวินจื่อก็เป็นนักปรัชญาสำนักขงจื่ออีกคนหนึ่งในยุคจั้นกั๋วที่พัฒนาปรัชญาของขงจื่อจากเรื่องธรรมชาติของมนุษย์ แต่สิ่งที่สวินจื่อแตกต่างจากเม็งจื่ออย่างชัดเจนคือ สวินจื่อมองว่าศีลธรรมมิได้มาจากธรรมชาติของมนุษย์ เพราะธรรมชาติของมนุษย์นั้นเลว ในขณะที่เม็งจื่อมองว่า “ผู้เพียรจนเจนจบในจิตตน ย่อมรู้จักซึ่ง เมื่อรู้จักซึ่ง ย่อมรู้จักฟ้า ธารวจิตของตนไว้ให้อยู่และบำรุงเลี้ยงธาตุแท้ไว้ให้ดี ก็คือการปฏิบัติรับใช้ต่อฟ้า อายุจะยาวหรือจะสั้นก็ไม่หวั่นไหว บำเพ็ญตัวคนรอกอยไว้ นั่นก็คือการสถิตมั่นต่อชะตาชีวิต” (7A:1) สวินจื่อมองว่าศีลธรรมมิใช่มาจากการยกย่องเทียช และใคร่ครวญต่อการรู้เจตจำนงแห่งเทียชอย่างทัศนะของเม็งจื่อ สวินจื่อมองว่าทั้งเทียช มนุษย์ และผืนดิน ต่างก็มีหน้าที่เฉพาะของตน โดยบทบาทหน้าที่ของเทียช และผืนดิน คือกำหนดความเป็นไปในแง่เป็นกฎเกณฑ์ของธรรมชาติ ในขณะที่มนุษย์มีหน้าที่ใช้ประโยชน์จากสิ่งที่เทียชและผืนดินให้มาเพื่อสร้างวัฒนธรรม “ที่มา” ของศีลธรรมในทัศนะของสวินจื่อ จึงมาจากกฎเกณฑ์ในสังคมที่มนุษย์ประดิษฐ์สร้างขึ้น จากฐานความจริงที่ว่ากรรมมีชีวิตที่ดีมาจากการอยู่ร่วมกันเป็นสังคม และมนุษย์แตกต่างจากสัตว์มิใช่โดยธรรมชาติหากแต่เพราะมนุษย์รู้จักการอยู่ร่วมกันเป็นสังคมและสร้างหลักเป็นกฎเกณฑ์และเป็นหลักปฏิบัติ¹ อาจกล่าวได้ว่าในขณะที่เม็งจื่อทำให้วิถีจักรวาลกับศีลธรรมไม่แยกออกจากกัน แต่สวินจื่อได้แยกธรรมชาติกับศีลธรรมออกจากกัน การศึกษาเหตุผลของสวินจื่อว่าเหตุใดจึงมีท่าทีเช่นนี้ และข้อวิจารณ์ที่สวินจื่อมีต่อเม็งจื่อ จึงนำไปเป็นการช่วยให้เห็นข้อโต้แย้งภายในปรัชญาขงจื่อเอง ที่วิพากษ์วิจารณ์การมองวิถีจักรวาลและศีลธรรมเป็นกระบวนการเดียวกัน อย่างไรก็ตาม การเข้าใจว่าสวินจื่อแยกศีลธรรมออกจากธรรมชาติ เป็นเพราะเข้าใจว่าสวินจื่อมองเทียชในความหมายที่เป็นกฎเกณฑ์ธรรมชาติเหมือนความจริงทางวิทยาศาสตร์เท่านั้น จึงทำให้เข้าใจว่าสวินจื่อไม่มองว่าเทียชที่เป็นธรรมชาตินั้น จะมีบทบาทอย่างไรกับการเชื่อมโยงจริยธรรมและวัฒนธรรมของมนุษย์ ที่จริงแล้วสวินจื่ออยู่ในยุคที่ทัศนะธรรมชาตินิยมของสำนักเต๋ากำลังเฟื่องฟู สวินจื่อได้รับอิทธิพลความคิดดังกล่าวมาก็จริง แต่ก็ได้สร้างความเชื่อมโยงกับปรัชญาสำนักขงจื่อด้วย โรเบิร์ต เอโน (Robert Eno) มองว่าเทียชในทัศนะของสวินจื่อ มีมิติของการขยายและเชื่อมโยงกฎเกณฑ์ธรรมชาติกับกฎเกณฑ์ของมนุษย์หรือหลี่ด้วย รวมทั้งสวินจื่อยังยอมรับความหมายของเทียชในแง่โชคชะตา² ส่วนเอ็ดเวิร์ด มาชเล่ (Edward J. Machle) ได้ศึกษาสวินจื่อ บทเทียช หลุนเปี่ยน และได้เสนอว่าการตีความเทียชในทัศนะของสวินจื่อด้วยมุมมองที่มิใช่เป็นแบบธรรมชาตินิยม น่าจะสอดคล้องกับตัว

¹ Fung Yu-Lan, *A short history of Chinese philosophy* (New York: The Free Press, 1966), pp. 145-147.

² Robert Eno, *The Confucian creation of heaven: Philosophy and the defense of ritual mastery* (New York: State University of New York Press; 1990), pp. 132-133.

บทมากกว่า³ ดังนั้นสวินจื่อจึงอาจไม่ได้วิพากษ์วิจารณ์การมองวิถีจักรวาลกับศีลธรรมเป็นกระบวนการเดียวกันในทัศนะของเมิ่งจื่อเพียงอย่างเดียว แต่น่าจะพัฒนาทำที่ดังกล่าวด้วยวิธีการและตามความเข้าใจของคน การศึกษาสวินจื่อในประเด็นนี้เพิ่มเติมจึงมีความน่าสนใจอย่างยิ่ง

---

³ Edward J. Machle, Nature and heaven in the *Xunzi*: A study of the *Tian Lun* (New York: State of University of New York Press, 1993).